

PAUVRES DE NOUS

SOCIALE AKTIES IN NAMEN - GISTEREN EN VANDAAG

SOCIALE AKTIES IN NAMEN - GISTEREN EN VANDAAG

Op initiatief van het OCMW Namen en ter gelegenheid van de 40^e verjaardag van de wet op het OCMW, hebben de lokalen van de staatsarchieven in september en oktober 2016 een tentoonstelling georganiseerd met naam « Pauvres de Nous » - sociale akties in Namen – gisteren en vandaag. Twee expliciete objectieven : inlichten en vooral doen nadenken over de armoede en de moeilijke uitroeïing ervan. Te allen tijde was men meer bezorgd over de armen dan over de armoede. De inlichtingen die door de tentoonstelling werden bekomen gaan verder dan de sociale geschiedenis van Namen.

OCMW : de meest recente metamorfose van een lange opvolging van instellingen

De OCMW's zijn niet maar zo ontstaan. Ze zijn de meest recente metamorfose van een lange socio-politieke evolutie die, in onze streken, begint vanaf tenminste de 13^e eeuw. Bij voorbeeld het feit dat de burgemeester de mogelijkheid had de zittingen van de sociale aktie raad te leiden, is het rechtstreeks gevolg van de gemeentewet van 1836. Vandaar zijn er nog OCMW's die ontroerende goederen geërfd hebben van het verleden. Tenslotte, indien het OCMW een gemeente-instelling is, bewijst dat er een lange traditie bestaat dat elke lokale maatschappij zich moet bezighouden met « zijn » armen (zie hierna).

De Kerk en de burgerlijke overheden

Een klassieke presentatie van de geschiedenis van de sociale akties ten gunste van de armen maakt duidelijk verschil tussen de perioden van vóór en na de Franse revolutie. Kortom : eerst de kerk, daarna de burger.

Illustratie : "Tot aan de Franse revolutie, is de hulp aan de meest armen een quasi exclusief voorrecht van de Kerk. De behoeftige zonder geldmiddelen, die onbekwaam is aan zijn behoeften te voldoen, vertegenwoordigt, in deze periode, Christus. In dit opzicht is de liefdadigheid voor de Christen een morele verplichting die aan de rijken een morele verlossing verzekert en aan de armen een belangrijke rol aanbiedt ten opzichte van God".*1

Wat de tekst zegt over de belangrijke inzet voor plicht van elke goede Christen is juist.

Wat hij zegt over de quasi exclusieve rol van de Kerk is onjuist, zeker in Namen en andere steden van Wallonië.

Demonstratie : bij voorbeeld, de gemeente-overheden van Namen stichten een hospitaal voor pestlijders in de 16^e eeuw, nemen het initiatief de gemeente-instellingen voor weldadigheid en een transversale structuur samen te brengen, onder de naam van Weldadigheid van de armen van Namen; in de tweede helft van de 17^e eeuw, duiden de Heren van de weldadigheid aan en nemen actief deel aan de controle van de armen (zie hierna).

Andere acteurs zijn ook zeer aanwezig : meerdere instellingen zijn gesticht geweest op initiatief van mensen van liefdadigheid of leke broederschappen, zelf al is het in een kristelijke optiek.

Het spreekt vanzelf dat de armen goede kristen moeten zijn en een voorbeeldig gedrag moeten hebben om geholpen te worden, hetgeen een belangrijke rol geeft aan de pastoor die altijd en overal aanwezig is. Hij heeft bij voorbeeld ook iets te zeggen voor de opnamen in de armenhuizen.

Meerdere armenhuizen zullen dagelijks lang beheerd worden door kloosterlingen. Hun toewijding dag en nacht is hun belangrijkste troef alsook hun mindere kost. Zie hier een episode aangaande het burgerlijk hospitaal van Namen gesticht voor de armen : “In februari 1903, stelt het schepencollege aan de armenhuizen-commissie voor dat het hospitaal beheerd wordt door een directeur en niet meer door een zuster-overste. Het antwoord van de commissie zal direkt en negatief zijn : de zuster-overste heeft haar taak naar onze volledige voldoening vervuld. Dit zou een verhoging meebrengen van meerdere duizenden franken die wij willen vermijden (...).”^{*2}

Om op te volgen op de instellingen van het voormalige regime, zal de Franse revolutie 2 instellingen oprichten – verplicht op niveau van de gemeente – die in België zullen duren tot 1925 : de weldadigheidsburelen (thuishulp) en de commissie van burgerlijke armenhuizen (er bestaan ook nog altijd private instellingen) die belast zijn met het onthaal van de armen in de instelling.

“De wet van 1925 leidt, in elke gemeente, toe tot de fusie van het weldadigings-bureel en de administratieve commissie van de burgerlijke armenhuizen die voortaan een gemeenschappelijk organisme vormen : de commissie van openbare onderstand (COO) waaraan de algemene dienst van openbare onderstand wordt toevertrouwd, dit wil zeggen thuis hulp, hulp in hospitaal en voogdijschap van gevonden en verlaten kinderen en van behoeftige wezen”.^{*3}

Tenslotte is, in juli 1976, een organieke wet gestemd die commissies van openbare onderstand (nu sociale aktie) stichtte.

Vervolgen en evoluties

Dit hier lang geschetst verhaal kent vervolgen en evoluties die welgekomen zijn.

DE VERVOLGEN

Woorden en kwalen

Bij het lezen van de rijke woordenschat, die gebruikt wordt om armen en andere behoeftigen te bepalen, kan men zeggen dat de armoede een bewuste of onbewuste drachtige werkelijkheid is. Misschien door de angst dat de armen hebben om arm of behoeftig te worden – sommigen beweren dat deze opzettelijk onderhouden wordt – ons diep doordringt ? Misschien heeft men angst voor een potentiële sociale wanorde ?

Woorden gaan door verschillende tijdstippen. Bijvoorbeeld, de uitdrukking “sociaal onaangepast” is gebruikt in 1954 in een memoire van een studente van de sociale school in Namen (“Ik beschouw als sociaal onaangepast diegene die wenst te profiteren van diensten van de maatschappij zonder o.a. door zijn werk te vergoeden”)*4 en in 2008 door Monica De Grootte, toen zij voorzitter was van het OCMW van Antwerpen (“De groep van sociale onaangepasten met psychische problemen neemt snel toe”).*5

Maar elk tijdstip heeft zijn eigen termen die, in de meeste gevallen, de armen en hun gedrag diskwalifiëren, stigmatiseren, rangschikken, in categorieën delen en hiërarchiseren. Zie hiervan een verzameling : behoeftigen, ongunstigen, noodlijders, met geldgebrek, parasieten, deugnieten, bedelaars, vagabonden, daklozen, zwervers ...*6. Ook uitdrukkingen zoals : “gans die bende van onnuttige deugnieten”*7, “ingekankerde bedelaars waarvan de geslepenheid en het bedrog aan de dag komen, landlopers, reserve van het leger van misdaad”*8, “ overal neemt het aantal verdorven vagabonden en bedelaars van beroep toe”*9.

Er zijn ook termen die “eufemiseren”, de realiteit verduisteren : bijvoorbeeld, spreken over “sociale gevallen” is minder brutaal dan spreken over “woedende”. Tenslotte, zijn er goede armen “verdienstelijke” of “aanbevolen”.

De angst voor de toekomst, vooral voor de oude dag

Toevlucht vinden in een armenhuis is een garantie voor overleving. Men schrijft brieven of laat ze schrijven voor het binnengaan of doen binnengaan, temeer dat er vroeger en nu nog een tekort is aan onthaalplaatsen.

Na een minder drachtige tijd, bestaat de angst voor ouder wordende mensen, niet in staat te zijn om belangrijke uitgaven te verzekeren voor de oude dag.

De (her) tewerkstelling

De wet van 2002 voor recht op maatschappelijke integratie is door bepaalde beschouwd als (eerste) aanzetting van de armen (activering = het inbrengen van een aantal “strategieën om de werkzoekers aan te moedigen meer inspanning te doen om werk te vinden en/of meer beschikbaar te zijn”).

Dit zal duidelijk de armen meer onder druk zetten, zoals ook de GPMI (geindividualiseerd project voor maatschappelijke integratie) het gaat doen, herzien en verbeterd door een wet die besproken wordt op het Parlement. Maar de tewerkstelling is een constante in de geschiedenis van de armen. Illustraties :

- De wezen worden gebruikt voor het funktionieren van de instelling die hen onthaalt of hen in stage zet bij een ambachtsman ; in dit geval kan men werkelijk spreken over activering, daar de instelling het equivalent stort voor het dagelijks onderhoud.
- Gedurende de eerste decenieën van de Belgische staat is het duidelijk dat de “rol van de bijstand bestaat uit, enerzijds, de hongerslonen te vervolledigen” die de arbeiders-klasse ontvangen en, anderzijds, de “rentenieren van weldadigheid te overtuigen zich te verenigen met de rangen van de werknemers op de arbeidsmarkt”. “De bijstand vult het salaris aan en richt een werkorde in”.*10
- Ook de organieke wet op COO (commissie van openbare onderstand) van 1925, is zeer duidelijk. Artikel 66 zegt : “De armen die bekwaam zijn te werken, krijgen, bij voorkeur, bijstand onder vorm van het geleverd werk”.
- Een omzendbrief van het Ministerie van openbare gezondheid en van de Familie van 15 maart 1947, moedigt de behoeftigen aan zich in te schrijven in het plaatsingsbureau.
- De wet van 1974 op de minimex bevat in zijn artikel een voorwaarde, maar het is ook juist dat deze voorwaarde op een lafhartige manier is toegepast.

De controle van de armen

Indien er een standvastigheid van de geschiedenis van de sociale bijstand te onthouden is, is het de permanente en grote controle op de armen. Enkele illustraties :

- In Namen, vanaf de hervorming van de weldadigheid van 1571-1576, moeten de armen die recht hadden op bedelen of onderdak hadden in hospitalen, voortaan een kenmerk dragen, de schijf van het hinkelspel (méreau).
- Een keizerlijk decreet van 1808 voorziet : “De bedelarij zal in het ganse keizerrijk verboden worden.
- Artikel 1 van de wet voor repressie van landloperij en bedelarij (27 november 1891) zegt : “De regering zal, voor de repressie van landloperij en bedelarij, tuchthuizen organiseren met naam de bedelarij-depots, huizen voor asiel en scholen van weldadigheid
- “Om de zes maand, zal de sociale assistente de familie zien (die geldelijke hulp krijgt), teneinde te onderzoeken of de situatie nog steeds identiek is en aldus het bedrog te vermijden” verklaart een toekomstige sociale assistente in haar memoire van 1954.

Elkeen zijn behoeftigen

Nog een andere belangrijke en grote standvastigheid van de geschiedenis, die trouwens een gedeelte van de controles verklaart : elke lokale gemeenschap houdt zich bezig met zijn behoeftigen en uitsluitend met deze (met uitzondering van het onthaal van pelgrims en van de perioden van wanorde).

De bedelarij in de stad is oorspronkelijk verboden aan de personen die niet geboren zijn in Namen of aan diegenen die sinds lang niet meer in de stad verblijven. En in deze periode is de vreemdeling iemand die gewoonweg wat verder woont ...

Volgens een schrift van 1910, “(...) het armenhuis St-Gilles is eerst en vooral gereserveerd voor de armen die recht hebben op sociale bijstand in Namen”.*13

Deze lokale verantwoordelijkheid botst soms op chaotische afgelegde wegen of ingewikkelde situaties. Vandaar de nog aktuele geschillen aangaande de hulp-residentie die de geleende bijstand moet voor zijn rekening nemen ?

De voortzetting dan de private menslievendheid

Zelfs indien zij van vorm verandert en indien de onderwerpen van de bezorgdheid evolueren, neemt de private en associatieve menslievendheid, zoals reeds vermeld, een belangrijke plaats in gedurende deze 8e eeuwse geschiedenis van de sociale akties.

Deze meer dan 100jarige vaststelling heeft er heel wat over te vertellen : “Uitgaande van de feitelijke situatie van de weldadigheid, zoals deze nu werkt in ons land, is de commissie bewust van de rol die de private weladigheid speelt en van de totale ontwetendheid van de wetgever”.

In het verleden en nog steeds, kunnen kinderen gebruikt worden om de potentiële schenkers te ontroeren.

- In het verleden ? : In Namen, vanaf de weldadigheids-hervorming van 1571, is er bijzonder aandacht geschonken aan kinderen van arme gezinnen. Het gaat hier om deze te helpen hun plaats te vinden in de maatschappij door te letten op hun opvoeding (kristelijke) en het aanleren van een beroep. Zij moeten ook dienen de liefdadigheid in de kerken te verwekken door zich zichtbaar te plaatsen naast de Heren van weldadigheid van Namen.

- Huidig ? : Viva for Life werkt eveneens op de emotie die de kinder-armoede verwekt.

Hoe ervoor zorgen dat de publieke aktie en de associatieve initiatieven samenwerken ?

De antwoorden waren verschillend naar gelang het tijdstip, gedeeltelijk nagevolgd van filosofische en politieke debatten, die de politieke en sociale geschiedenis van onze gewesten opgebouwd en geëmailleerd hebben.

WAT ER (GELUKKIG) VERANDERT EN NOG ...

“Door de vooruitgang van de geneeskunde is de nood aan specifieke structuren aan het licht gekomen. De specialisatie en de meer en meer belangrijke inachtneming van de pathologieën vraagt een ontwikkeling van nieuwe instellingen, algemene of gespecialiseerde hospitalen.

Evenwijdig, neemt het laïciseren van het personeel toe. Dit fenomeen komt door de ontwikkeling van de gespecialiseerde vorming van het verpleeg-personeel en door de progressieve achtergang van de religieuze roeping”.*15

De ambitie (in elk geval verklaard) van de instellingen die in plaats zijn, neemt toe. De wet van 1925 spreekt over “armoede voorkomen” *16. De organieke wet van de OCMW's gaat nog verder in artikel 1 en artikel 57 :

Art. 1 :

Elke persoon heeft recht op sociale bijstand, met doel aan iedereen een leven te kunnen leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid (...).

Art. 57

§1 (...) het OCMW heeft voor opdracht aan de personen en aan de families de maatschappelijke dienstverlening die hen toekomt te verzekeren. Niet alleen de palliatieve of geneeskundige hulp maar ook een voorbehoedende hulp. De sociale medewerking van de gebruiker wordt aangemoedigd.

Maar hoe is het in de werkelijkheid ?

Men is er nog niet in geslaagd de ellende uit te roeien, dat zou geweten zijn.

Dit ernstig oordeel duurt al meer dan een eeuw : “De openbare onderstand kan de ellende ontlasten, zij kan huidig niets doen om deze te voorkomen en het is niet zonder reden dat men verwijt het pauperisme te onderhouden en te laten voortduren in plaats van uit te roeien”.*17 Wat moet men vandaag denken ?

Verlaten kinderen en wezen zijn zeldzamer geworden. Maar kan men hetzelfde beweren over de kinder-armoede die, volgens de laatste beschikbare gegevens, 1 kind op 4 treft.

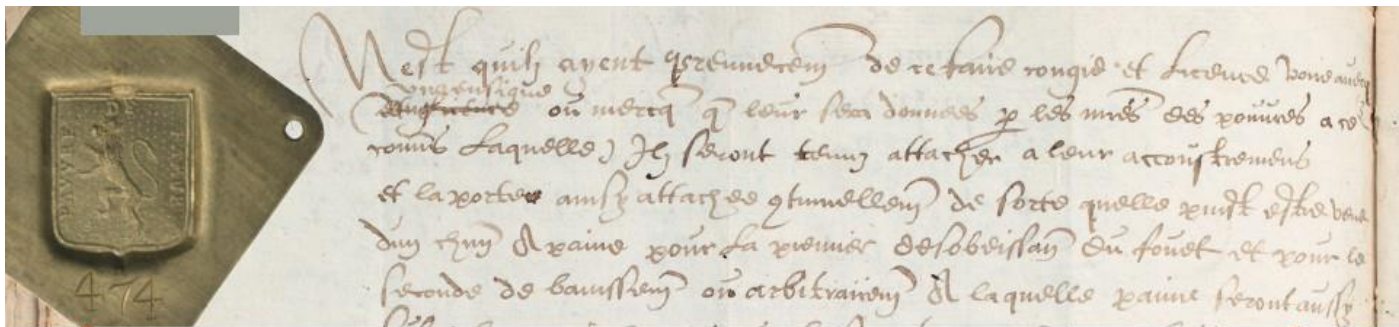
De regels worden strenger, de gelijkheid van de burgers ten opzichte van bijstand is meer en meer verzekerd. De wet op het betaalsminimum van 1974 is de beste illustratie. Zelfs de wet van 1925 op de COO had niet vermeden “bijstand (die) blijft, in de feiten, een groot synoniem van arbitrage en wijkt weinig af van de vroegere weldadigheid”.*18

Het (zeer relatief) recht op maandelijkse bijstand is plaatselijk uitgelegd en zijn mandaat kan verschillen van een persoon of een gemeente tot een andere. En in de werkelijkheid, is alleen vandaag het recht op leefloon gebaliseerd door de wet en de rechtbank; andere hulp (inbegrepen leefloon van studenten, gezondheidszorg, enz.) wordt geschat door elk OCMW.

De gelijkheid van de armen is niet gerespecteerd. De instanties zijn nochtans gemakkelijker.

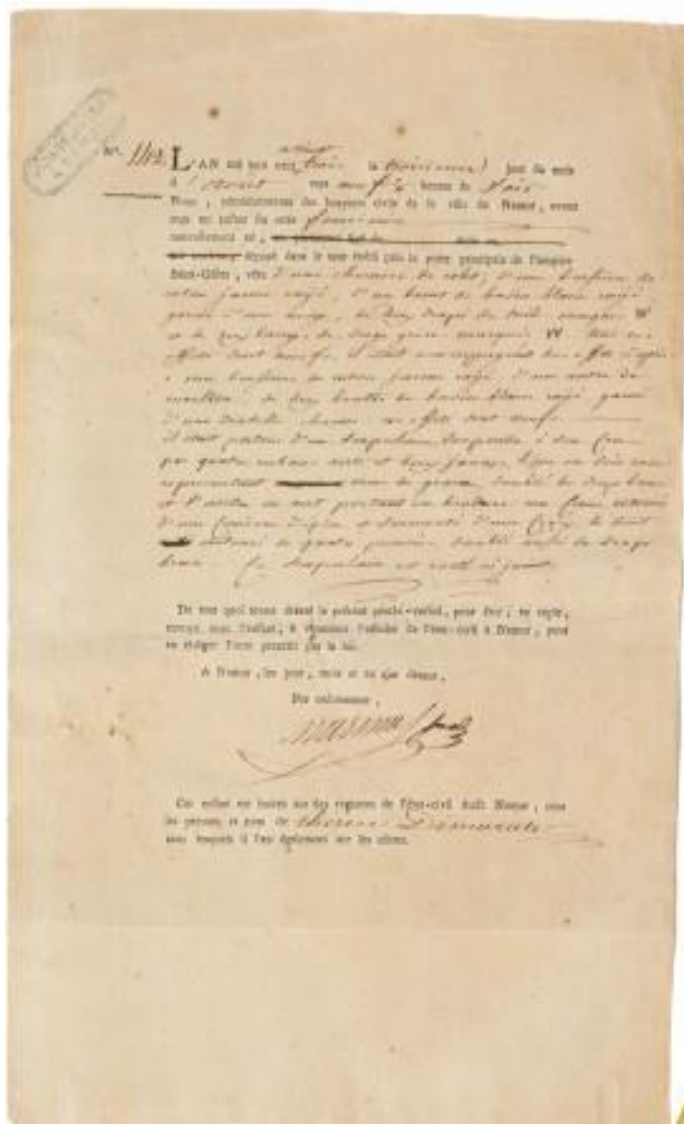
De instelling en de ontwikkeling van de sociale zekerheid hebben de armoede van de arbeiders-klasse verminderd. Zeker, en de openbare onderstand heeft er geleidelijk rekening mee gehouden.

Maar wat moet er gebeuren wanneer de sociale hulp zijn bijstand verminderd en zelfs uitsluit. Meer en meer werknemers komen naar het OCMW om een gedeeltelijk leefloon te vragen, zoals op het einde van de 19e eeuw.

Plaque de pauvre de Namur au numéro 474, 1612
Namur, TreM.a. Cabinet numismatique François Cajot, coll. SAN.

Règlement sur la mendicité et la bienfaisance, 1571
AEN, Bienfaisance Namur Ancien Régime, n° 1280, f. 34 v°.

Procès-verbal de réception d'un enfant abandonné et scapulaire
qu'il portait lors de son dépôt dans le tour de l'hospice Saint-
Gilles, 3 août 1823.
AEN, Hospices civils de Namur, n° 356.

Contrôleur

chargé des enquêtes au sujet des indigents

Le 19 Janvier 1917. Au bureau de bienfaisance de Namur.

Le 19 Janvier 1917. M. Paul Héroux est nommé

contrôleur et sera en fonctions de ce poste par suite

de la démission de M. Paul Héroux.

Le 19 Janvier 1917. M. Paul Héroux est nommé

Le 19 Janvier 1917. M. Paul Héroux est nommé

Inspecteur des Bureaux

M. Paul Héroux sera en fonctions de ce poste

du 19 Janvier 1917.

M. Paul Héroux est nommé

Le 19 Janvier 1917.

M. Paul Héroux est nommé

Réunion du Bureau de bienfaisance de Namur, 19 février 1917
CPAS de Namur, Archives du Bureau de bienfaisance de Namur.

- 1 Daniel Zamora "Histoire de l'aide sociale en Belgique", Revue Politique n°76, 2012 pp,40-45
- 2 Jacques Vandebroucke, "Du nouvel hôpital civil au Centre Hospitalier Régional de Namur 100 ans au service du patient et de la santé publique", studie gerealiseerd ter gelegenheid van de 100e verjaardag van het burgerlijk hospitaal, niet gepubliceerd, 2003
- 3 Bron : <http://www.arch.be/index.php?l=fr&m=actualites&=toutes-les-actualites&a=2015-01-29-archives-des-bureaux-de-bienfaisance-et-des-commissions-d-assistance-publique-des-entites-d-hensies-inventoriees>
- 4 Axelle Bertrand, "Observations sur quelques familles ayant charge d'enfants, aidées par la C.A.P. De Namur", Mémoire, sociale school van Namen, 1954, blz.59
- 5 Monica DeConinck (Voorzitster van het OCMW Antwerpen in 2008) : "De groep van sociaal onaanpasten met psychische problemen neemt snel toe. Monica De Coninck vraagt aan de Vlaamse regering om speciaal door deze groep he Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap uit te bereiden." (zie : <http://www.hln.be/hln/nl/957/Binnenland/article/detail/393769/2008/08/25/3-000-Antwerpenaars-ongeschikt-voor-arbeidsmarkt.dhtml>)
- 6 Ricardo Cherenti, "l'histoire des mots" CPAS Plus, n° 11/2006
- 7 Ricardo Cherenti, op.cit.
- 8 "Réforme de la Bienfaisance en Belgique", op.cit., blz. 95
- 9 "Réforme de la Bienfaisance en Belgique", op.cit., blz .312
- 10 Daniel en Natacha Van Mechelen, "Les configurations de l'assistance publique et de la sécurité sociale en Belgique : du début du 19e siècle à nos jours", Chap. 1, Part.2, Rapport over de armoede 2016.
- 11 Keizerlijk decreet voor het uitroeiën van de bedelarij (getekend Napoleon) Bayonne, 5 juli 1808, vermeld in "administratieve code van de weldadigings-instellingen" Brussel, 1833, blz.148
- 12 Axelle Bertrand, "Opmerkingen op enkele families met kinderlast, geholpen door het OCMW van Namen", Memoire, Sociale school van Namen, 1954, blz.6
- 13 Brief gestuurd op 18 augustus 1910 door de Voorzitter en de Secretaris van de commissie van de burgerlijke armenhuizen en op vraag van de burgemeester et de schepenen van de stad Namen, Archieven van het OCMW van Namen.
- 14 Zie : <https://www.rtbf.be/vivacite/article/archive/viva-for-live-un-enfant-sur-quatre-vit-dans-la-pauvrete?>
- 15 Tekst van een tentoonstelling-paneel
- 16 Eertste artikel van de organieke wet van de openbare onderstand (10 maart 1925) zegt dat de COO (Commissie van Openbare Onderstand) "de opdracht heeft de armoede te verlichten en te voorkomen"
- 17 "Herziening van de weldadigheid in België", op.cit., blz.45
- 18 Daniel Dumont, "La responsabilité des personnes sans emploi en question", Charte 2012 blz 115 gemeld in DanielZamora,op.cit.blz.42